

Aktuell arkeologi:

NYLIGEN UPPGRÄVDA GULLBERGS FÄSTE – ett försvar med utsikt

Historiska museet i samarbete med Arkeologerna 2025

En återskapad vy av Gullbergs fäste sett från nordöst. Bild: Mikael Lindahl, Niklas Ekholm och Teobaldo Ramirez, Arkeologerna/SHM (CC BY).

INNEHÅLL:

INNEHÅLL:.....	2
INTRODUKTION	3
GULLBERGS FÄSTE	4
TRAPPAN TILL TORNRUMMETS KÄLLARE	5
Föremål 1–4 VAPENFYND	7
Föremål 5–8 HUSGERÅD OCH MAT	9
Föremål 9–11 HUS OCH HEM	12
Föremål 12 SOLURET	13
MÄNNISKORNA PÅ GULLBERG.....	14
DANSKEN ANFALLER	15
CECILIA KRAKOW 10 ÅR – barnen i fästningen	16
EMERENTIA PAULI – Cecilias mor	17
GULLBERG I DAG.....	18
3D-MODELL	19

INTRODUKTION

I samband med planerandet av Västlänken, undersökte Arkeologerna delar av en försvarsanläggning på Gullberget i centrala Göteborg. Rester efter ett torn, hus, murar och jordvallar hittades – och en hel del spännande föremål!

Platsen användes till försvar redan på 1300-talet. Genom sitt strategiska läge vid Göta älv skyddade fästet staden Nya Lödöse, Göteborgs föregångare. Fästningen var en viktig del av Sveriges försvar, tills det stormades av danska trupper 1612.

De arkeologiska utgrävningarna har gett ny kunskap om både strid och vardag på Gullberget. I 3D-modellen på skärmen, eller med en QR-kod, kan du utforska fästningen som den såg ut år 1611, virtuellt rekonstruerad med hjälp av kunskaperna från utgrävningen!

Danska soldater. Foto: Markus Andersson för Arkeologerna, SHM (CC BY).

GULLBERGS FÄSTE

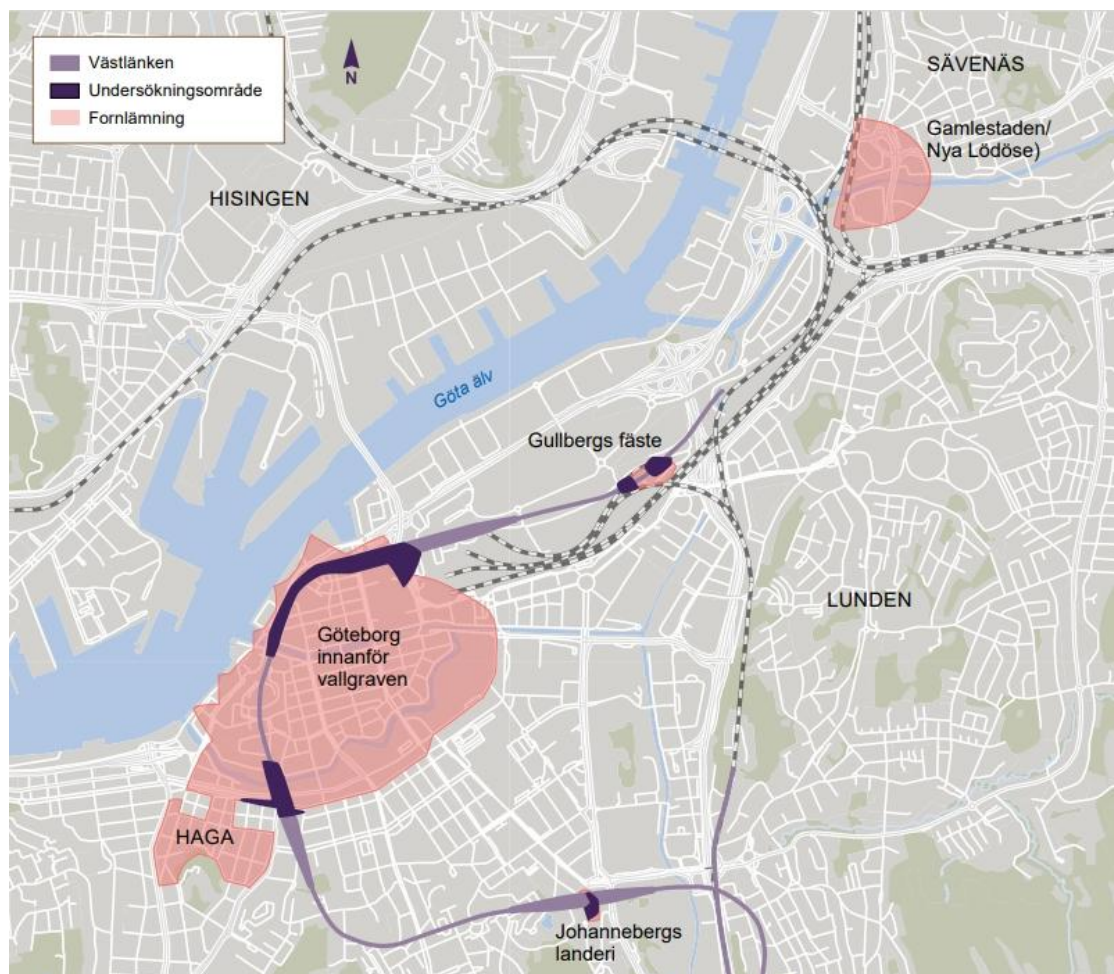
Gullbergs fäste tornade upp sig på en höjd intill Göta älv, i det som nu är centrala Göteborg. Det var en bra plats för en befästning. Soldaterna hade god utsikt från berget. De kunde se på långt håll när fiender närmade sig.

Gullberg skyddade staden Nya Lödöse, som var Göteborgs föregångare. Området vid Göta älvs mynning var mycket viktigt för Sveriges handel. Det var länge Sveriges enda koppling till Västkusten - både Bohuslän och Halland tillhörde Danmark-Norge. Det var en plats värd att försvara.

Enligt Erikskrönikan lät Kung Birger Magnusson anlägga borgen Gullbergshus, troligen en enkel borg i trä med palissader och vaktorn, runt år 1304. Fästningen blev anfallen, riven och ombyggd i flera omgångar från 1300-talet till 1600-talet. Slutet kom år 1612. Då stormades Gullbergs fäste av danska trupper, och fästningen förstördes.

Det torn vi ser på platsen idag är Skansen Lejonet, som uppfördes på 1680-talet.

Arkeologerna undersökte delar av fästningen år 2014–2023. De hittade byggnader samt delar av ett torn och föremål från 1400–1600-talet.

Karta över centrala Göteborg, Gullberg och Gamlestaden. Bild: Arkeologerna/SHM (CC BY).

Flygfoto över Skansen Lejonet mot söder. De arkeologiska undersökningarna syns nere i vänstra hörnet. Foto: Arkeologerna/SHM (CC BY).

TRAPPAN TILL TORNRUMMETS KÄLLARE

Ruinerna av ett gammalt torn hör till de mest välbevarade lämningarna som arkeologerna hittade på Gullberg. Det som återstod var källarrummet och trappan ner till källaren. Murarna var så pass breda, som mest fyra meter, att tornet varit minst två våningar högt.

Tornet byggdes av murad sten och tegel, troligtvis i slutet av 1500-talet eller början av 1600-talet. Källarrummet hade välvt tak, och både tak och väggar täcktes av vit kalkputs. Det fanns två öppningar i väggarna, möjligen använda för att skjuta genom. I den större öppningen kan en kanon stått riktad mot älven. Där var golvet gjort av större stenar än i resten av rummet.

Trappan ledde ut ur tornet, så det gick inte att ta sig från källaren direkt till våningen ovanför. Källarrummet var inte bara en del av försvaret utan användes även som förråd. Arkeologerna hittade bland annat glasskärvor, kranar till öltunnor (7, 8), en liten sandströare (9) och ett solur (12) i källarrummet.

Trappan till källaren under utgrävningen. Foto: Arkeologerna/SHM (CC BY).

Källaren och trappan rekonstruerade. Bild: Mikael Lindahl, Niklas Ekholm och Teobaldo Ramirez, Arkeologerna/SHM (CC BY).

Trappan till källaren under utgrävningen. Foto: Arkeologerna/SHM (CC BY).

Föremål 1–4 VAPENFYND

Gullberg anfölls flera gånger av främmande härar. Både Sverige och Danmark ville ha kontroll över området kring Göta älvs mynning. Därför är det inte konstigt att arkeologerna har hittat vapen och ammunition av olika slag.

Till de äldsta fynden hör armborstpilar och pilspetsar (1). Armborst var lättare att använda än pil och båge, och krävde inte samma muskelkraft. Pilarna var korta och kraftiga.

Så småningom ersattes armborsten av eldvapen med svartkrut. I Gullberg fanns kulor för lätta kanoner (2) och för mindre vapen som musköter och pistoler. Druvhagel (3) var mindre än vanliga kanonkulor. Kanoner laddades med flera druvhagel samtidigt, för att göra så mycket skada som möjligt i fiendens här. I början av 1600-talet fanns så mycket som ett fyrtiotal kanoner i olika storlekar på Gullberg. Kulorna har troligtvis tillverkats på Gullberg. Några av kulorna bär spår av att ha avfyrats.

Dolken är av en typ som kallas testikeldolk (4). Namnet kommer från formen på skaftet. Det var ett stridsvapen, men bars även som accessoar av både kvinnor och män. Just den här dolken hittades avbruten tillsammans med pilspetsar från armborst, nära fästningens kaj. Kanske har den använts i strid. Den är från mitten av 1400-talet. Klingan är av järn och skaftet av masurbjörk dekorerat med cirklar.

Iscensättning av soldater. Foto: Markus Andersson för Arkeologerna/SHM (CC BY).

Föremål 1. Pilspetsar till armborst, från mitten av 1400-talet. Foto: Helena Rosengren/SHM (CC BY).

Föremål 2. Kanonkolor av järn från sent 1500-tal. Cirka sex cm i diameter. Foto: Arkeologerna/SHM (CC BY).

*Föremål 3. Druvhagel från sent 1500-tal.
Drygt 3 cm i diameter. Foto: Helena
Rosengren/SHM (CC BY).*

Föremål 4. Testikeldolk från mitten av 1400-talet. Foto: Arkeologerna/SHM (CC BY).

Föremål 5–8 HUSGERÅD OCH MAT

Det fanns en vardag på Gullberget och det gick åt stora mängder mat. Arkeologerna hittade mycket husgeråd, som använts för att både äta, dricka (5) och laga (8) mat, och dessutom kranar till öltunnor (6, 7).

I fogderäkenskaperna finns listor över vad man köpte till Gullberg. Bönder i Västergötland och Småland kom med spannmål, som användes för att koka gröt, baka bröd eller brygga öl. Kor och får köptes och slaktades på plats. Trots att Gullberg hade två anställda fiskare, köptes ännu mer fisk. Men så åt människorna på den tiden mycket mer fisk än vad vi gör idag.

Boende på Gullberg fick en ganska varierad kost. Men alla fick inte samma mat. Fogden och hans familj fick dyr och fin mat, som vetebröd, svinkött och torsk. Kanske smaksattes den med peppar, socker eller saffran. Soldaterna kunde få rågbröd, gryn, kål, ost, fårkött, nötkött och sill.

Öl, vin och mjöd var det som dracks. År 1571 bryggdes 225 tunnor öl på fästet. Till öltunnorna användes fina kranar av kopparlegering (6, 7). En del öl och vin importerades från Tyskland. ”Tysköl”, ”fogdeöl” och ”herreöl” ansågs godare, medan det billigaste ölet kallades ”svenneöl”. Det var skillnad på öl och öl!

Hungriga soldater. Foto: Markus Andersson för Arkeologerna, SHM (CC BY).

Gullberg
F2980

Föremål 5. Supsked av järn från sent 1500-tal. Den kunde användas till brännvin, välling eller soppa. Foto: Markus Andersson för Arkeologerna/SHM (CC BY).

Föremål 6–7. Kranar till öltunnor. Kranen med tuppformat vred kallas för ölhane. Kranarna reglerade flödet av öl genom en tapp från tunnan. De är gjorda av kopparlegering och daterade till sent 1500-talet. Foto: Markus Andersson för Arkeologerna/SHM (CC BY).

Föremål 8. Ben till trebensgrytor, som användes för matlagning. Trebensgrytor av rödgods var vanliga under 1500- och 1600-talet. De är de vanligaste kärlen som arkeologerna har hittat på Gullberg. De flesta tillverkades i Sverige, men några var importerade, främst från Nederländerna och Tyskland. Foton: Helena Rosengren/SHM (CC BY).

Föremål 9–11 HUS OCH HEM

Utgrävningarna vid Gullbergs fäste har gett en inblick i livet på anläggningen. Vardagsföremål, personliga ägodelar, som sandströare och nycklar berättar om människorna som en gång levde och arbetade där.

Sandströaren (9) användes vid handskrift med bläck. Sanden ströddes över det som skrivits och torkade bläcket genom sin uppsugningsförmåga. Sandströaren är gjord av en kopparlegering och är daterad till sent 1500-tal.

Vi vet inte mycket om hästhållningen på Gullberg. Men det är troligt att det fanns några ridhästar för befälen, och kanske någon arbetshäst. En hästsko (10) kan vara ett spår efter en av Gullbergs hästar. Kanske tillverkades den i smedjan i fästningen.

Nyckeln (11) kan ha hört till en dörr eller använts för att förvara ägodelar eller ammunition på ett säkert sätt.

Föremål 9. Sandströare samt en liten behållare med den sand som hittades inuti sandströaren. Foton: Helena Rosengren/SHM (CC BY). Sandströaren i en hand. Foto: Markus Andersson för Arkeologerna, SHM (CC BY).

Föremål 10–11. Hästsko av järn och nyckel till en dörr eller större kista från sent 1500-tal. Foto: Helena Rosengren/SHM (CC BY).

Föremål 12 SOLURET

Soluret (12) är ett av de mest speciella fynden från Gullbergs fäste. Det hittades på golvet i tornets källare. Människor var beroende av solen för att veta tiden.

Soluret bestod av en fyrkantig platta av kalksten och pekaren på soluret saknas. På plattans undersida fanns rester av kalkbruk, vilket tyder på att soluret har varit fastmurat, kanske på en piedestal på borggården.

Pekaren på soluret bör ha varit riktad mot norr. När solen sken, föll pekarens skugga på någon av siffrorna på stenplattan. Det är romerska siffror, som visade klockslaget från fyra på morgonen till åtta på kvällen. Nackdelen var att soluret inte fungerade när det var mulet!

Föremål 12. Solur av kalksten. Foto: Markus Andersson för Arkeologerna/SHM (CC BY).

Stillbild ur film som visar hur soluret fungerar. Film: Mikael Lindahl, Niklas Ekholm och Teobaldo Ramirez, Arkeologerna/SHM (CC BY).

MÄNNISKORNA PÅ GULLBERG

Det bodde soldater på Gullbergs fäste men även andra människor som såg till att soldaterna hade mat, kläder och hus att bo i.

Gullberg hade en smed och andra hantverkare, som timmermän och murare. I befästningens ladugård arbetade drängar och en kvinna som var mjölkedeja. Dejan ansvarade för att tillverka smör och ost.

Skrivare och administratörer höll ordning på inköp och ekonomi. De skrev ned vad som köptes, vilka som fick lön och mycket annat. Mycket av det vi vet om Gullberg, kan vi tacka skrivarna och deras listor för. Dessutom fanns en predikant, som sörjde för de andliga behoven.

De flesta som bodde i Gullbergs fäste var förmodligen män. Men det var oftast kvinnor som arbetade med att laga mat, baka, sy och tvätta kläder. Därför anställdes kvinnor som pigor och mjölkedejor. En del soldater hade sina familjer med sig och deras makor deltog också i arbetet. Kvinnornas arbete var nödvändigt för att vardagen i fästningen skulle fungera.

Vi vet dock inte hur många kvinnor och barn som bodde i fästet, eftersom soldaternas familjer inte finns med i registren.

*En del av fästets invånare var kvinnor och barn.
Foto: Markus Andersson för Arkeologerna/SHM (CC BY).*

DANSKEN ANFALLER

Vinternatten den 26–27 januari år 1612 anföll den danske kungen Kristian IV Gullbergs fäste. Danskarna ville överrumpla Gullberg, men en vakt slog larm. Anfallarna var överlägset fler än de som försvarade Gullberg och striderna var svåra för soldaterna.

När Gullbergs befälhavare, Mårten Krakow, skadades allvarligt, tog hans fru, Emerentia Pauli, över befälet. Soldaterna på Gullberg sköt med kanoner och bössor. När kanonkulorna tog slut, laddade de kanonerna med hästskor och andra saker av järn. Kvinnorna kastade sten och hällde kokande lut på anfallarna.

De danska soldaterna anföll fem gånger, men misslyckades varje gång. Till slut gav de sig av. Senare samma år kom de tillbaka, men den gången blev det inga strider. Svenskarna gav upp direkt, och fästningen förstördes.

En av de som var på fästningen när danskarna anföll var knappt 10-åriga Cecilia Krakow, Mårten Krakows och Emerentias Paulis dotter. Som vuxen skrev hon ned berättelsen om anfallet.

Dansken anfaller. Foto: Markus Andersson för Arkeologerna, SHM (CC BY).

CECILIA KRAKOW 10 ÅR

– barnen i fästningen

Arkeologerna hittade inga tecken på att det bott barn i fästningen, men Cecilia Krakows berättelse visar att det bodde barn där när danskarna anföll år 1612. Hon var knappt 10 år när attacken skedde:

Änteligen kommo 25 eller 30 man av de danske in i vår stuga, där vi barn voro och pigan gick och bakade. Då satte de sig kring om bordet och bänkarne och begärade mat, för ty de voro matte och hungrige, efter de hade i tvenne dagar intet fått mat. Pigan gav dem några kakor. De åto och torkade sig, och mente, att de andre skulle väl göra det bästa ute på slottet, men Gud, och sal. moder med knekte-hustrurne släpade fram kar och tunnor samt vad annan bråte de fingo, att kasta och draga fram i valvet, att de ej kunde få komma fler in på borggården.

Ur Cecilia Krakows berättelse om anfallet på Gullberg 1612.

Cecilia Krakow använder orden ”vi barn” vilket visar på att det fanns fler barn än hon själv, och hon nämner ”knekte-hustrurne” vilket talar för att det fanns flera familjer på Gullbergs fäste.

Cecilia gifte sig två gånger. Efter sin andre makes död fortsatte hon driva hans handelsverksamhet. Vid sidan om detta var hon en framgångsrik pantlånare och kom att bli Göteborgs näst rikaste person.

*Danskar stormar in i bagarstugan. Iscensättning i Torpa stenhus.
Foto: Markus Andersson för Arkeologerna, SHM (CC BY).*

EMERENTIA PAULI

– Cecilias mor

Här kommer några berättelser av det som Cecilia Krakow mindes som 10-åring, och sådant som hon förmodligen fått berättat för sig, om hur mamman Emerentia Pauli ledde försvaret av Gullbergs fäste.

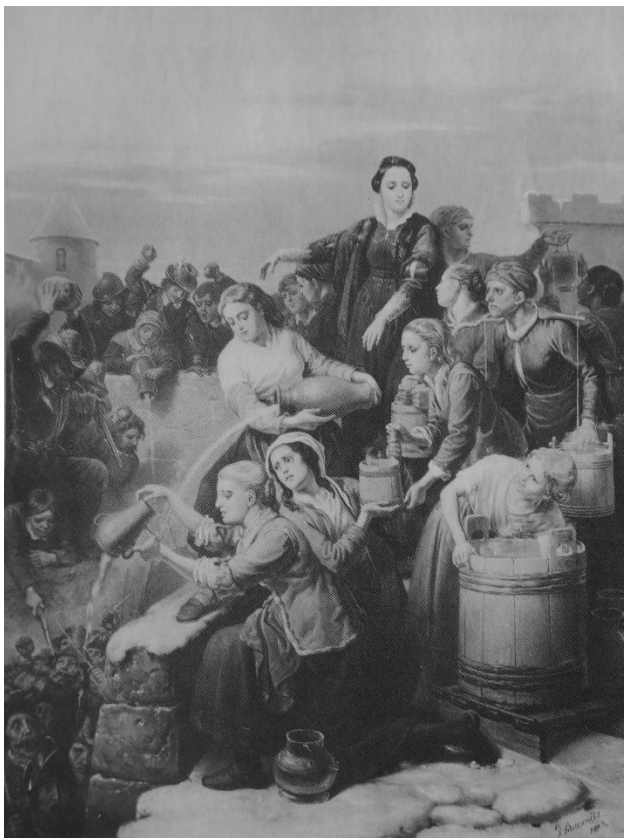
Emerentia blev ursinnig på hövitsmannen som hade låst in sig på övre borggården med krutet, och hotade honom och de andra däruppe med hängning. Till sist öppnades dörren och tillsammans lyckades de driva bort danskarna.

Fästningens anställda begravde de döda danskarna och meddelade de danska trupperna “att de kommo så oförvarandes; men om de ville komma till middags måltid, ville vi bättre bereda måltid för dem.”

Emerentia gick till bagarstugan där de trettio hungriga männen satt. Hon lovade dem mat men tog ut dem en och en och slog ihjäl dem med ett vedträ eller bössans kolv.

...

Efter sin tid på Gullberg blev Emerentia en framgångsrik godsägare och hon är begravd i Göteborgs domkyrka.

Nationalromantisk målning av belägringen 1612. Emerentia tar befäl över kvinnorna som håller kokande lut över danskarna. Bild: Wikimedia commons.

GULLBERG I DAG

Mycket har hänt på Gullbergs fäste. Det har byggts om och anfallits, försvarats och erövrats.

På 1680-talet byggdes Skansen Lejonet på Gullberget. Det kraftiga gråstenstornet, prytt av ett lejon med gyllene krona, är ett av Göteborgs mest framträdande historiska landmärken. Det är väl synligt för den som åker tåg in i Göteborg.

För den som vill läsa mer om Gullberg och de arkeologiska utgrävningarna, finns flera artiklar och snart en rapport. Föremålen från undersökningarna kommer att förvaras på Göteborgs stadsmuseum.

Den som besöker Gullberget kan se rester av de äldre murarna. Foto: Arkeologerna/SHM (CC BY).

3D-MODELL

Efter fyra sekel under jorden väcks Gullbergs fäste till liv igen. Arkeologerna har byggt upp befästningen digitalt i 3D, för att visa hur den kan ha sett ut precis innan den störtades år 1612.

Modellen bygger på kunskap från de arkeologiska undersökningarna, historiska kartor och dokument, och jämförelser med andra befästningar från samma tid. Bastionen vid Gullbergs fäste hade stora likheter med den vid Bohus fästning, och därför rekonstruerades den med Bohus bastion som förlaga.

Modellen är ett sätt att uppleva hur Gullbergs fäste kan ha sett ut. Men den är också till hjälp för arkeologerna, för att testa olika tolkningar och upptäcka nya frågor.

Du kan även skanna QR-koden och gå runt på Gullbergs fäste i din mobil!

Gullbergs fäste från 3D-modellen. Bild: Mikael Lindahl, Niklas Ekholm och Teobaldo Ramirez, Arkeologerna/SHM (CC BY).

Bastion i Bohus fästning. Foto: Arkeologerna/SHM (CC BY).

Rekonstruerad bastion från Gullbergs fäste. Bild: Mikael Lindahl, Niklas Ekholm och Teobaldo Ramirez, Arkeologerna/SHM (CC BY).

*Utställningen kommer att visas till januari 2026.
PDF:en finns för nedladdning på Historiska museets hemsida.*